

ԼՐՈՅ ԳԻՐ

ՄԵԾԻ ՏԷՐՈՒԹԵԼՆՆ ՕՍՄԵԼՆԵԼՆ

ԼՈՒՐԶԻՆ ԼՍ՝ ՏՊԵԳՐՈՒԹԵԼՆ — ՆՈՒՄԴԵՐ 18

ՅԱՄԻ ՏԵԱԹՆ 1832 ՄԱՐՏԻ 15՝ ՈՐ Ե ԿԵՆՇԱԼԻ ԸՍ

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԳՈՒԼԻՍ՝

ԳՈՐԾՈՒՄ ՆԵՐՔԻՆ

Երկրպագուք բոլոր լ. քեզի բոլոր
խին հետ թշնամութի և հակառակ
կուրծի ընկող, ինքնապաշտոն առանց հրա-
մանի մեծագոր Տերութեը Երկրպագուք սահ
մաններէն դուրս ելալով, լ. քեզի բեր-
դին վրայ ցամաքէն զօրքեր և ծովէն նա-
ւեր ուղարկելով, արքունական բերդը պա-
շարել և նեղել շարժեցաւ . ինչպէս չոր-
բորդ և հինգերորդ և ութերորդ և ասան և
չորսերորդ և ասան և վեցերորդ նուաճեցալով
ապեալ 1 րոյ գրեթե մէջը յիշված էր :

Սակայն բարեգուր ինքնակալը նոյն
Երկրպագուք բոլորին յառաջմանէ քառ-
աշխատուիր յիշելով և ծերութեը ողորմե-
լով, նախ խելքը գլուխը բերելու համար՝
յառաջագոյն խրատական նամակ գրեց , և
Տերութե մեծամեծներէն հարեմէյն մուհա-
մեդէյն Սուլտանիայ նապիֆ Էֆէնտին
հետ իրեն խորհեց :

Բայց Երկրպագուք բոլորն այս արքայա-
կան ողորմութիւն և շնորհը չըմանալով ,
կրկին ֆառակար գործքերու հետեցաւ .
և իր անկարգ շարժումներէն ետ չդար

ձաւ . ինչպէս ասիեց յառաջ իր պատաս-
խան խորհած թղթին մէջը՝ ինք իր բեր-
նովը յայտնի քառ ի :

Իսկ վեհապառ ինքնակալը արդար ի-
րաւամբ պատժելու տեղը , կրկին անգամ
իր ողորմութե գործքը ցոյց տրեալ . և ա-
ռաջին նամակին պէս զօրաւոր խրատներ ,
և դատաստանական և բնական պատկերանք
ներ իրեն գրեց . որ նաւերը և զօրքերը
դէպ ի Երկրպագուք քաշէ , և մեծագոր Տե-
րութեը հնազանդութի ընէ : Եւ այս ար-
քայական պատկերանայ նամակը երթալէն
մինչև հիմա մեկ ամիսու կէս անցաւ , ոչ
մեծի Տերութե պատասխանի եկաւ . և ոչ
Լ. քեզի վրայ եղած զօրքերուն և նաւե-
րուն ետ դառնալը լրացեցաւ :

Ուստի առաջին պատրաստութեը վրայ
շատ աւելի պատրաստութի նորէն տեսնալ
հարկաւոր եղաւ . և ինչպէս ութերորդ
նուաճեցալ տաճկական գրով տրալված 1 րոյ
գրին մէջը յայտնի է . յառաջմանէ Լ. քա-
նացոց երկրին համար պատրաստուած , և
յետ այնորիկ պատրաստելը հարկաւոր ե-
ղած բոլոր կարգաւորեալ զօրքերը , և այլ
պատերազմող մարդիկները , և ամէն զօրա-
պետները և զօրավարները և սպարապետներ
է

ըր իր հրամանին տակը ունենալու և հա-
ռաւարելու համար, փորձառու և քաջ և
խեղացի անձմը կառավարիչ և հրամանահան
կարգել հարկաւոր եղաւ:

Եւ որովհետեւ Չիրմէն գաւառին իշ-
խեցող Հիւսէին փաշայն, որ ասկէց յա-
ռաջ հրամանաւ Տէրուէ թագաւորեալ
քաղաքը եկերէր, ամէն բոլորներուն և
մեծամեծներուն մէջը խոհեմուէ և քա-
ջուէ համբաւ ունէր, վեհափառ Խնքնա-
կալը այս մեծ և ծանր գործը անոր յանձ-
նարարութիւն ընել կամեցաւ:

Եւ բարենշան սեպուծ ատենը՝ շէվալի
12 չորեքշաբթի օրը ժամը 1 ին և 21 ըո-
պէին՝ մինչև հիմա նրմանը չըլլալու կեր-
պով մեծ փառաց արժանաւոր եղաւ:
Չըրաղան ըսված արքունի ապարանքին
մէջը, (էյլիսլամ էֆէնտին, Վայսա-
գամփաշայն, և Սէրաքէր փաշայն և Վա-
փուտան փաշայն՝ մեծափառ Խնքնակալը
իր առջև ունենալով, բոլոր Մնատուլի
էհանուր Կառավարուիլը (Սէրտարուիլը),
ապրէրի մանսուրէի Սպարապետուիլը (Սէ-
րաքէրուիլը) վերադիր ըլլալով՝ Հիւսէին
փաշայն շնորհեց, և փողպատը (եախան)
խիստ ծանր և պատվական բանված սև
հարկանի հագցունել, և պրլանդի գոհար-
ներով թուր մէջըր կապել հրաման ըրաւ,
և երկու զարդարեալ ձի ևս պարգեւեց:

Եւ Հիւսէին փաշայն իր ծառայական
խոնարհուիլը առաջի Վըրային ընելէն յե-
տոյ, պատրաստի եղեալ թագաւորական
յատուկ զօրքերէն մեծ հանդեսով մինչև
Թափխանէի նաւակայանը (խկէլէն) ե-
կաւ, և անկէց զարդարեալ նաւակը նստե-
լով՝ Պախախտափուն ելաւ, անկէց ևս աս-
քէրի մանսուրէէն պատրաստեալ հանդէ-
սովը՝ շիտակ իր օթեվանը գնաց, և ճանա-
պարհի պատրաստութի տեսնալ սկսաւ:

Եւ մեծազօր Խնքնակալը հարկաւոր
համարեցաւ, որ սոյն ընդհանուր կառա-
ւարիչին քովը գառաստանական իրաւունք
տեսնող՝ Մնատուլի բանակին գառաւոր
անուամբ՝ արդարադատ և յարգելի անձմը

կարգէ. անոր համար իւրամէներուն դա-
սէն Մնատուլի Վապիաքէրիի աստիճան
ուսող՝ գուտսի Սուսա էֆէնտին ընտրը
վեցաւ. և նոյն օրը վերջիշեալ մեծամե-
ծաց հետ գլուխը սոսկ ֆէսով և գուգու-
լէթայով թագաւորական ապարանքը տա-
րին. և Խնքնակալին առջև իր պաշտօնա-
տարութիւնը իրէն իմացընէլէն յետոյ,
գուրս հանեցին:

Եւ Վայսագամփաշայն առջևը փող-
պատը բանված հարկանի հագուցին. և
սպա Խնքնակալին առջևը տարին. և ար-
քայական նշան իրէն շնորհեցաւ որ փող-
պատին վրայ ունենայ, և ասանկ պատվով
եա դարձաւ:

Սոյնպէս արքայական հրաման ըլլալով
որ նոյն Սէրտարին քովը Տէֆտէրտարմը
կարգուի. Լալաֆի հիւանդունի նազըր
Թահիր էֆէնտին Տէրութեմը մեծամեծ
գործակալներէն գործունեայ և խոհեմ
անձմը ըլլալով, հրամանաւ Խնքնակալին
նոյն օրը փաշայն գուրս նշանձիուէ աս-
տիճանով՝ Մնատուլի բանակին Տէֆ-
տէրտարուիլը շնորհեցաւ, և փողպատը բան-
ված հարկանի հագուցին:

Եւ Լալաֆի հիւանդունի նազըրուիլը՝
արքայական նախապատիւ գործակալնե-
րէն նախկին նըշանձի հաճի Սայիտ էֆէն-
տին տրուեցաւ. և Թափխանէի և Սուսա
պարախանէի բուն նազըրուիլները նախկին
փոխանորդ եղող՝ Վրիֆ պէկ էֆէնտին
շնորհեցաւ. և նշանձիութե փոխանոր-
դութիւնը՝ նախկին չալուշ պաշի Վե է-
ֆէնտին յանձնըվեցաւ:

Սոյն Մնատուլի ընդհանուր հրամա-
նատար Հիւսէին փաշայն քովը պէտք
ըլլալու պատրաստութիւնները տեսնալու
խորհուրդը և կատարումը՝ ողորմութիւն
ըլլալու վրայ է:

Լապաղտին քովը գործքով գլխաւոր
Թափխանէի նազըր հատի էֆէնտին ար-
քունական կողմանէ թագաւորեալ քա-

զարքը դառնալու հրաման եղաւ։ Եւ Եպարբրոսը թուձէլի կարգադրուէ վրայ ըլլալուն աղագաւ, իր կառավարուէներ քեզ գըտնելով ըտրո՞ւ ապքերի մանսուրէի գունդերուն, և ուրիշ զօրքերուն գործքը և պիտոյքը հոգալու համար՝ արժանաւոր նազըմը հարկաւոր ըլլալը՝ Եպարբրոսի կողմանէ յայտարարուի եղած էր։ անոր համար արքունի գործակալներէն այժմեան մէլիդուֆաթի Իհպիպ էֆէնտիին հրաման եղաւ՝ Եպարբրոսին կողմէ երթալ որ հաօի էֆէնտին թագաւորեալ քաղաքը դառնայ։

ԱՐԲՈՒՆԻ ՍԵՊԱԿԱՆ ԶՕՐԱՅ ՀՆՈՐՀՈՒՄՆԵՐԸ։

Իմէն մեկ կարգաւորեալ զօրաց գունդը՝ մեկ զնդապետի (ալայ պէկիի) իշխանուէր ներքե ըլլալուն պէս, ամէն երկու գունդն ալ՝ մեկ գաւառապետի (միրի լիվայի) կառավարութե ներքե ըլլալ, արքայական բարեկարգ սահմանադրութե կանոններէն ըլլալը յայտնի է։

Եւ վեհափառ Խնքնակալն ևս կը կամի, որ այն բարեկարգ սահմանադրութե կանոնը անպակաս կատարուի։ Ուստի արքունի սեպհական հետեակ զօրաց գունդերէն առաջին գունդին զնդապետ Տիւլէր պէկը՝ պատեհաւորի հմուտ և կանոնապահ և զօրքերը խոհեմով կառավարելու կարող ըլլալով, այն առաջին գունդին հետը՝ նաև հետեակներուն երկրորդ գունդը՝ անոր կառավարուէ ներքե ըլլալով՝ գաւառապետ (միրի լիվա) կարգեցաւ։

Եւ առաջին գունդին տեղապահ (գայմադամ) եղող Սուստաֆայ պէկը, և ալայ էմինի Իէշիտ պէկը, և երրորդ թափօրի հաղորապետ Խարահիմ աղայն, և առաջին թափօրի սողաօլ տղաւի Բիեհաճ աղայն, ասոնց խոհեմութիւր և հաւատարմութիւր փորձով և ծանուցով ըլլալուն համար, տեղապահ Սուստաֆայ պէկը՝

զնդապետ, և Իէշիտ պէկը՝ տեղապահ, և հաղորապետ Խարահիմ աղայն՝ ալայ էմինի, և Բիեհաճ աղայն ևս նոյն թափօրին հաղորապետ ըլլալ արժան տեսնովեցաւ։

Եւ ասոնց հարկաւոր եղած հրամանագիրները տրվելու համար, արքունի սեպհական զօրքերուն իշխանաց իշխան (պէկէրպէկի) Բհմէտ փաշային կողմանէ աղաչանաց թուլթ փաշային դուռը խըրկովելով վեհափառ Խնքնակալն հրաման խըրկովեցաւ։ և տղաքնքը ընդունելի եղաւ։

Ուստի նոյն Տիւլէր պէկին գաւառապետութե բարձր աստիճան և փաշայութե պատիւ շնորհելով, բամազանի 27 ին բարեփառ Խնքնակալն առջևը փողպատը (եախան) սրունայով բանված հարվանի հադուցին։ և անկէց փաշային դուռը տարվելով, ուրիշ հարկաւոր կանոնական սահմանադրութիւնները կատարեցաւ, և արքունա կան պայծառ նշանը նոյն ամսոյն 29 ին Խնքնակալն առջևը իրեն շնորհեցաւ։

Եւ տեղապահ Սուստաֆայ պէկը անոր տեղը՝ զնդապետ, և անոր տեղը՝ ալայ էմինի Իէշիտ պէկը՝ տեղապահ, և անոր տեղը հաղորապետ Խարահիմ աղայն՝ ալայ էմինի, և անոր տեղը Բիեհաճ աղայն՝ երրորդ թափօրին հաղորապետ կարգեցան։ և հարկաւոր եղած արքունական նշանները և հրամանագրերը՝ նոյն օրը Բհմէտ փաշային քովը զատ զատ իրենց տրվեցաւ։

Իսկէց յառաջ Բնաւորուի կողմը խըրկոված գունդերուն պէս, ասկէց ետև խըրկովելու գունդերուն ալ գաւառապետներ կարգել հարկաւոր էր։ Ուստի ներկայիս թագաւորեալ քաղաքին մէջը գըտնելով ապքերի մանսուրէի գունդերուն զնդապետներէն, չորրորդ հետեակ գունդին զնդապետ Խսկէնտէր պէկին հետ՝ ասան և մեկերդ գունդին զնդապետ Պէքիր պէկը՝ իրենց հրամանին ներքե գըտնելու գունդերը՝ բարեկարգ սահմանադրութե կանոններով կառավարելու, և զօրքերուն ամէն հարկաւոր բաները տեսնալու, և ամէն կերպ զենքեր գործածելու, և բարեկարգ սահմանադրութե յարդը նշանելու տեղեկութիւն և կարողութիւն ունե-

նախնորուն համար , չորրորդ և տասն և հինգերորդ գունդերը՝ Խսկենտեր պեկին , և ութերորդ և տասն և մեկերորդ գունդերը Պէքեր պեկին հրամանին և հաւատարմութեան երբեք ըլլալով այս երկու պեկին ալ գաւառապետ կարգեցան :

Եւ այս օրերըս Իւսկիւղ քաղաքը եղող հինգերորդ գունդին տեղապահ Հասան պեկը , որ արքունի հրամանաւ թագաւորեալ քաղաքը եկաւ , և տասն և մեկերորդ գունդին տեղապահ Տավուտ պեկը , և ալայ եմինի Է Էմին պեկը , և տաւջին թափօրին հազարապետ Լըն պեկը՝ արժանաւոր ըլլաներուն համար , Հասան պեկը՝ չորրորդ գունդին գնդապետ , և Է Էմին պեկը՝ Տավուտ պեկին տեղը նոյն գունդին տեղապահ , և Լըն պեկին ալ ալայ եմինի կարգեցան :

Եւ վեցերորդ գունդին գնդապետ Պերհատ պեկը՝ որ քիչմը առաջ գաւառապետութե աստիճանի հասած էր , հիմա իրեն հրաման եղաւ , որ Լապեայի կողմը գըտնելով Սուհամմէտ հայտէր փաշային հրամանին տակը երթայ գըտնելի : Եւ պետք եղած հրովարտականքն ալ իրեն տրոջելու համար՝ Սերասքերին կողմանէ վեհափառ Խըքնախալին խնդիր եղաւ . և խնդիր ըսած կերպովը՝ արքունական հրաման տրոջեցաւ : Եւ նոյն երկուքին գաւառապետութե բարձր աստիճան և փաշայութե պատիւ շնորհելով , իրենց աստիճանին յատկացեալ՝ փողպատը սրբմայով բանված հարվանի արքայական կողմանէ սոյն ամսոյ 27 ին Սերասքերին քովը Խսկենտեր փաշային և Պէքեր փաշային հագուցին . և անկէց փաշային դուռը խըրհրվելով այն տեղին հարկաւոր եղած կանոններն ալ կատարեցաւ :

Եւ յետոյ եկան Խըքնախալին առջևը երկրպագութի ըբին . և Խըքնախալը ըսաւ .

* Երբեք և ցամաքի վրայ պատերազմելու արհեստին հմուտիւր՝ ամէն ժամանակ հարկաւոր ըլլալը յայտնի է . ամէն կարգ զինվորներուն ընտիր և պատվական ըլլալ պէտք է : ամէն Զարաար և հաւատարիմ եղօններուն՝ իմ արքայական ուղորմուէ և

պարգևացս դուռը բաց է . և ձեր արժանաւորութիւն թագաւորական մեծափառութե յայտնի ըլլալով՝ ձեզի այս բարձր աստիճանովը փառաւորեցի . դուք ալ որովհետեւ զօրական գըտնելու եք , ձեր հաւատարմութե և ուղղութե համար՝ մարտերիդ և դիմաւորութենէն ժողովուրդ միշտ փառք և համբաւ վաստակելու վրայ ըլլալ . ձեր նըստելու և կանգնելու տեղին և ձեր հանգըտութիւնը պատերազմի ասպարէզ ըլլալ . և պատերազմական արհեստը սորվելուն հետք , զօրականի անուան արժանի՝ և հաւատարմութե և ջանասիրութե վայելուչ եղած ամէն հարկաւոր գիտութենէն ալ ասկէց ետեւ ջանք և փոյթ ընել՝ ձեզնէ կրպահանքեմ :

Երկէց 'ի վատ' ինչպէս ամէնքն ալ գիտեն , զօրաց կարգադրութի ըսածնիս , խօսքով և սրտով միաբան և միակամ ըլլալով , և զօրապետներուն հնազանդութի և հպատակութի ընելով կրկնայ . և այն խոստացած յաջողութե և յաղթութե կանոնը՝ պինդ կենալով հաստատութի կուսենայ . և հաստատ և պինդ կենալուն հիման շինվածը՝ հնազանդութե և հպատակութե զօրապետներուն ըլլալը՝ մեծէն և փոքրէն վկայեալ է :

Սերջապէս ինչպէս որ շնորհք և պարգև՝ մեծութի և փառք աւելցնելը՝ զօրապետներուն քաջայաղթ թուրքերուն վրայ կրկնայանայ , ասորպէս ալ պինդ և հաստատուն կեցող զինվորներուն մերկ սլաքներուն (սիւնիկներուն) և օգտակար զէնքերուն վրայ կրկնայի : Եւ ուղորմութե յաւիտենականին այն ասկէց ետեւ գործքով հատարողներուն՝ իմ զօրացս վրայ հարկաւորապէս ունեցած թագաւորական գըթուխ և պաշտպանութի կրպայտնով :

Եւ յետոյ խօսքերը իր արքայական բերանովը դէմը կանգնողներուն խօսեցաւ , և ապա իր ծառայից և զօրաց վրայ ունեցած կատարեալ գըթուխներ և պաշտպանութի ցոյց տալով , նոյն փաշաներուն յատկացեալ փառաւոր նշանները պարգևեց :

Եւ յիշեալ գնդապետութե և տեղապահութե և ալայ եմինիութե նշաններով

տրքունի հրովարտանքը Սերասբերին
կողմանէ ասոնց տրովեցաւ :

Հասան պէկը չորրորդ գունդին , Տա-
վուտ պէկը տասն և մեկերորդ գունդին
գնդապետ , Շէմի պէկին ալ Տավուտ
պէկին տեղը նոյն գունդին տեղապահ , և
Լ. Լ. պէկին ալ Լ. Լ. պէկին կարգեցան :

ԳՈՐԾ՝Բ ԵՐՏԵՒԻՆ

Եւստրա քաղաքը ինչո՞ւ Պիէմէնի արային Ե-
րեւմտեանները նոյն քաղաքը խօսակցուե՞ ժողո-
վին Բ. Զ. Զ. հաւաքած հինգ փերուեց երեսփո-
խաններուն , Դէյաւմէի 2 և Բէմէի 10 էն
սովորաբար ինչո՞ւ և ստորագրուե՞ րալիս յայ-
տարարութեւն թարգմանութիւն է :

Եւստրա և Պրանասի և Ինկիլիզի և
Պրուշի և Ռուսիայի տէրութիւններուն ,
Եւստրա քաղաքը խօսակցութեւն ժողովին
մէջը հաւաքեալ երեսփոխաններուն հոկ-
տեմբերի 29 ին , Պիէմէնի արքային
երեսփոխաններուն ստորագրութեւն տը-
ված յայտարարութեւն մէջ կը ծանուցա-
նեն . թէ մեկ քանի տարի յառաջ Բ. Զ. Զ.
փիլ եղած ժողովին վերջաւորութիւն եղած
խօսքերուն արձանագրութեւն մէջը՝ այսպէս
լուծուե՞ : Եւստրայի տէրութեւն յա-
տուկ օգտին վերաբերեալ բաները կար-
գադրելու համար՝ գլխաւոր թագաւոր-
ներէն և կամ անոնց երեսփոխաններէն
եթէ ժողովը գումարել հարկաւոր ըլլայ ,
միմեանց հետ վէճ և հակառակութիւն ունե-
ցող թագաւորները՝ կամ անոնց երեսփո-
խանները՝ իրաւունք և արտօնութիւն ունե-
նան այն ժողովը մանաւ . թէ և վէճ եղած
բաներուն վրայ վճիռ արժեւոր ըլլայ :

Եւստրայի մանաւորն կերպը և որ-
պիսութիւն յայտնի չէ , անոր համար Եւստ-
րա քաղաքը խօսակցութեւն ժողովին համար
հաւաքեալ հինգ տէրութեւն երեսփոխան-
ները՝ Պիէմէնի երեսփոխաններուն հետ
հարկաւոր ազդարարութիւնը ընելով՝ կար-
գի և ձեռնը խօսեցուց և առաջինկայ գոր-
ծոյն կատարուե՞ տուցուե՞ և հաշտեցնելու

համար լիակատար իշխանութիւն ունենալին՝
այն արձանագրութեւն մէջ ծանուցված
ըլլալը՝ Պիէմէնի երեսփոխաններուն
գրեր և իմացուցեր են :

Հինգ տէրութեւն երեսփոխանները ի-
րենց վերոգրեալ յայտարարութեւն կերպով
թէպէտ այնքան բացայայտ չէ , բայց կե-
րենայ թէ այն արձանագրութեւն արժեւոր
արտօնութիւն առիթմը ունենալով
երբ խօսակցութեւն սկիզբ եղեր է , Պիէ-
մէնի երեսփոխաններէն խնդրերեն ,
որ իրենց տէրութեւն խնդիրները գրեն և
յայտեն . և վէճ եղած բաներուն վրայ
իրենց դիտաւորութիւն և կարծեքը իմացը-
նեն . և հակառակորդներուն իրենց դէմ
բերած խօսքերուն և պատճառներուն՝ նը
մանապէս գրով պատասխանի տան :

Պիէմէնի տէրութիւնաւ իրեն հակա-
ռակ կեցող կողմին գլխաւոր ընդդիմաբա-
նուեցը պատասխանի տուլու համար ժողո-
վը մանաւ , Բ. Զ. Զ. լուծած տեղին ար-
ձանագրութեւն ապաստան ըլլալով՝ հինգ
տէրութեւն երեսփոխանները արտօնութիւն տա-
լերնուն համար՝ սրտի մտքը ուրախ եղաւ :

Եւստրա քաղաքին մէջը խօսակցութեւն ժո-
ղովը սկսելու ժամանակը յամի տն 1830
և հոկտեմբերի 23 ին , խօսակցութեւն կատա-
րուել տրոված արձանագրութեւն մէջը յայտ-
նի եղեր է , որ Պիէմէնի թագաւորը իր
երկրի մէջը պատահել խռովութեւն մեկ լու-
վախմանը տալու մտքը՝ գլխաւոր հինգ
տէրութիւնները իրեն հետ մեկ տեղ ժողովը
գանդելու և խորհրդակցելու համար հրա-
վերած էր : Եւստր համար հինգ գլխաւոր
տէրութիւնները նոյեմբերի 3 ին Բ. Զ. Զ.
լուծած տեղը՝ նոյն արձանագրութեւն չորրորդ
գլուխը ինչպէս որ յայտնված է , Պիէ-
մէնի թագաւորին դեսպանը ժողովը հրա-
վերերեն . նա ևս հաճութեւն գտցեր է :

Բայց հինգ տէրութեւն երեսփոխանները
անոր հետ մեկ քանի անգամ տեսութիւն ընե-
լէն յետոյ , մեկմալ ժողովին մէջը խօսված
խօսքերէն չեն իմացուցեր . միայն թէ մեկ
քանի բաները բերեալ կամ գրով հարցը-
նելու և ստուգելու համար՝ Պիէմէնի
արքային երեսփոխանները ժամանակ ժա-

մանակ իրենց քոյւ կոնքերն :

Արովհետեւ Պիեմէնկի արքայն իրմէ խնդրովմաները գրով իմացնելու , և հա-
կառակ խնդիրները և երկդիմի բաները
կրկին գրով պատասխանելու , և քանիմը
բաները առանձնակի բացայայտելու հա-
մար խօսակցուէ ժողովներու մէջը ներկայ
գտնուելը , և Մարտիրոսի խօսակցուէ ար-
ձանագրուէ կանոնովը՝ դէմ առ դէմ խօ-
սիլ և պատասխան տալը անկարելի էր :

Ս ասն զի ըստ կանոնի եղած դիմախօ-
սուիները և վէճերը եթէ մեկ դի ձգվի ,
խօսակցուէ բնական եղանակը կալըրվի ,
և շատ բան պակաս մնալով՝ բացայայտե-
լու հարկ կը լայ :

Հինգ տերութեց երեսփոխաններուն
այս բանին վրայ դրած նոր կանոնները՝
նոյն արքային երեսփոխաններուն ժողովի
մէջը ներկայ գտնուելու արածոսուէր՝ մեկ
կերպովը մնաւ չորսու յայտնի է :

Եւ Պիեմէնկի արքային երեսփոխան-
ները բոլոր վէճ եղած գործոց վրայ խոր-
հուրդին՝ եթէ յայտնել հարկ ըլլայ ,
միայն սակաւ մի յառաջ խորհրդակցելով
վախճան տրուած գործոց վրայ իրենց դի-
տաւորութիւն խօսելու համար հրավերված
են . բայց մինչև հիմա վիճաբանուէ տեսնը
և կարդը հասած չէր . և իրենց հետ մեկ ժա-
մանակմը խորհրդակցուի ըրած չեն . և ու-
րիշ պիտանի բաները որ պատահէին յառջ
դիմանալը անհնար է , նոյն բաներուն վրայ
ընշեալ Պիեմէնկի արքային երեսփոխան
ներուն արված խորհուրդները ուղիւ չէր :

Հինգ տերութեց երեսփոխաններու կող-
մէն՝ Պիեմէնկի արքային երեսփոխաննե-
րուն յայտնուած քսան և չորս պայմաննե-
րը , և մանաւանդ իններորդ և ասան և մեկ
երրորդ և երկոստասներորդ և ութ և ասան
երրորդ պայմանները՝ վերոգրեալ հանգա-
մանգներուն շտաբ կը պարունակէր :

Նոյն արքային երեսփոխանները 24
յայտնի պայմաններուն մեկ քանի կանոնին
վրայ երեցած պատճառները՝ որ բարեկա-
մուէ տվերում կը բերէին , որքան որ Մար-
տիրոս ժողովին պայմանագրին հետ համե-
մատ բէն , միտապ տեղը աշխատած ըլլալ

նին՝ հինգ տերութեց երեսփոխաններուն
առջին ուղիւ սրտիւ կը խոստովանին :

Արովհետեւ վերոգրել կանոնները առա-
ջին տագամը յայտնի ըլլէրէն . Թէ Պիե-
մէնկի երկրին մէջէն վաղած գետերուն
մեկին մէջը՝ նաւեր տնցնելու վերակա-
ցուիլը՝ օտար ազգաց հետ ընկերութե ըլլալը
Եւ ուրիշ ազգիմը հետ ընկերութե այն
գետին մէջը նաւերուն անց ու դարձի ար-
տօնութիւններուն չափ և սահման դնել : Եւ
Պիեմէնկներուն երկրին մէջէն վաղած
խագո և ին ըսված գետերուն նման սեպհա
կան գետերուն մէջը նաւեր տնցնելու վը-
րայ յառաջմանէ հետե եղած արտօնութիւնե-
րը՝ իբր տնհաստատ բանին ըլլալուն հա-
մար՝ նորէն իրենց սեպհականելով և հաս-
տատելով այն գետերուն մէջը ձուկն որ-
սալու իրաւունքը օտար ազգաց տալ :

Եւ նոյն երկրին մէջը նորէն ջուրի
ճամբանը փորելու , և կամ Թէ հասարակ
ճամբամը բանալու՝ ուրիշ ազգաց հրաման
տալ : Եւ Պիեմէնկի տրուէր իրենց սեպ-
հական բերդերէն եղած՝ Սասմէրիխթ
ըսված բերդին մէջէն եղած վաճառակա-
նութեը՝ պատճառմը չունենալով ճանապարհ
հը գոցել : Եւ հակառակ կողմին բնաւ
բեռանմը տակ չըմնալու կերպով՝ եղած
պարտքերուն պահանջումները և հաշիվե-
րը հաւատարել :

Բայց Թշամանկան գործքերը նորոգե-
լու պատճառ եղող՝ վերոգրեալ իրաց վէ-
ճերը՝ ներկայ ժամանակին երկուց կող-
մանց խօսակցուէ կերպին մէջն է , այսինքն
վերոգրեալ վէճերը մինչև որ լաւ վախճանի
մը հասնի , վէճի վրայ գրանդիզ կողմերը՝
ապագայ ժամանակին ըլլալքներուն հա-
մար մեկ զմեկու հետ կարողական պայման-
ներ ընելու կասկածանքովը իրենց պա-
տիւր ոչինչ ընել կը հարկադրին :

Եւ Պիեմէնկի Թագաւորը բանին պա-
տահելու ըլլայ , նորէն Թշամանի ընելու
իրաւունքը իրեն յատկացնելով՝ իր պա-
տիւր և յարգանքը պահելու , և երկուց
կողմանց հաշտութիւնմը ըլլալու յուսով
ճշմարիտ բարեկամութիւնը ի գործ դնելու
շնոր ընելու յայտնի է :

Յիշեալ 24 պայմաններուն դիտաւորութեը դէմ՝ **Յիշմէնկի** երեսփոխանները կրկին կը պատասխանեն , թէ այն պայմաններէն հարկադրելով իրենց տէրուէր՝ իր յառաջմանէ ունեցածէն աւելի նոր բանմը չը բացընեն ընուն 'ի զատ , իսկզբանէ հետէ նոյն տէրութեը կցեալ և միացեալ մեկ երկրին իրմէն զատելու և բաժանելու դաշինքը՝ վերոգրեալ պայմաններուն մէջը բովանդակեալ ըլլալուն պատճառաւ , **Յիշմէնկի** տրուէր երկրին մօտ՝ որքան տնար գութի բերող դաշինքներու ևս պատճառ եղած է : **Եւ** այն կերպ դաշինքները ոչ **Յիշմէնկի** տէրութիւն՝ և ոչ ուրիշ մեկ ազատ աղբւր և երկիրմը՝ ամենևին մեկ ժամանակմը ընդունած չեն . և ոչ ասոր նման կանոններուն մեկ կերպիւ փոխարէնը գըտնովի կարելի է :

Եւ **Լ. շո** ըսված գետը՝ օտար աղբաց կողմանէ գոցվելուն դաշինքը հաստատ պահելը յամի տն 1790 թուականէն յառաջ , և **Պէլիդային**՝ **Յիշմէնկի** տրուէր հետ միանալուն համար՝ ուրիշ երկրի մէջ բնակող **Յիշմէնկի** աղբին վերաբերեալ ըստացուածքը և դրամները՝ **Յիշմէնկի** աղբին կողմանէ ձգել և թողուլը յամի տն 1815 թուականէն յառաջ **Յիշմէնկի** տէրութիւն ունեցած օգուտը և արտօնուիները՝ վերջիշեալ պայմաններուն նայելով **Յիշմէնկի** վրայէն վերցրված է : **Իսկ** միտք բանին այս է՝ որ **Յիշմէնկի** տրուէր՝ 24 պայմաններուն կերպով փոխանակ իրմը չընդունելով ձեռքէն հանած վերջիշեալ ստացուածքը և դրամները ետ ուզելու իրաւունք ունենալը յայտնի է :

Յիշմէնկի տէրութիւն յամի տն 1790 կամ 1815 թուականին՝ ինչ վիճակի մէջ էր , կրկին նոյն վիճակը իրեն դարձունելու կերպով հաշտութիւնը ընդունելու դէմ չը կենար :

Իսկ 24 պայմաններուն դիտաւորութիւն հաւանական վախճանմը չըտալէն 'ի զատ , ուրիշ բովանդակ **Եւրոպայի** տէրութեց և աղբաց մեծամեծ ժողովներուն իրաւունք տալով՝ **Յիշմէնկի** տէրութե իսկապէս խնդիրը եղած մեկ արքայական անուան և

պատվոյն արժանանալը ևս հարկ կընէ :

Ուստի այն տէրութեը ամուր սահմանագրութենէրը յատկացեալ ըլլալուն համար՝ եղած խօսքերուն դիտաւորութիւն՝ կարծեօք այժմեան վիճակին մէջ միայն **Յիշմէնկի** թագաւորին վր բովանդակելէ : **Յիշմէնկի** թագաւորութեը և **Օգսէնպուրկի** կռանտուգայութեը՝ զատ զատ երկու թագերը որ ապագայ ժամանակը զատվելը կարելի է , նոյն թագերը մեկ տեղ խառնելով իբր թէ մեկ մարմին համարելը կը յուսացվի :

Սակայն այս երկու երկիրը և տէրութիւն մեկ տէրութիւն ընել՝ **Ինկիլի** երայի տէրութիւն հանովտա ըսված երկրին հետ ինչպէս միացերէնէ , այն կերպին պէս համարելու բանմընէ . կամ թէ **Օգսէնպուրկի** կռանտուգայութեը վրայ երեցած աղէկ կանոնները՝ **Յիշմէնկի** տէրութեը համար արժան և յարմար մեկ թոյլբերութե ձե ցոյց տալով , հանովտա երկրին մէջը հաստատելու պայմանագիրը՝ **Ինկիլի** երայի տէրութեը վրայ կատարելու պարտաւորութիւն ըլլալու պէս բանմը ըլլալը յայտնի է :

Օգսէնպուրկի կռանտուգա եղող **Յիշմէնկի** թագաւորը՝ եթէ ընդդէմ ասոնց հակառակ շարժելու ըլլայնէ , **Յիշմէնկի** տէրութեը և **Օգսէնպուրկի** կռանտուգայութեը և **Լ. լամանեաին** միաբան իշխաններուն և իր կողմանէ և իր տոհմին կողմանէ եղած աղգականներուն և մերձաւորներուն առջին՝ սուտ և շինծու կերպի մը մէջ գտնովիներն հարկաւոր պիտի ըլլայ :

Իսկեց 'ի զատ **Օգսէնպուրկի** կռանտուգան՝ 24 պայմանին հարկադրութեն ըստիպեալ՝ իր երկիրներէն զատելու և բաժանելու խնդիրը և առաջարկուիր՝ շատ տեղերուն փոխարէն և գին ըլլալով՝ բիշմը բան առնելը յայտնի է : **Եւ** **Յիշմէնկի** տէրութիւն **Սուզա** գետին ձախ կողմը , և **Իկզա** նահանգին մէջը եղած սահմանագրութենէն զուրկ մնալով՝ միայն իրեն մնացած տեղերուն բաժանարար սահմանը ևս **Օգսէնպուրկի** կռանտուգային ձեռքը մնալը յայտնի կերելի :

Հինգ տէրութեց երեսփոխանները հոկտեմբերի 30 ին՝ իրենց տրված մեկ յայտա

բարական գրով՝ 24 պայմանները Պէլէ-
գայի կողմէն ընդունած ըլլալը Պիլէմէն
կէ երեսփոխաններուն երբ որ ազդարար-
ուի ըրին, անոնք ալ նոյեմբերի 1 ին նոյն
ազդարարուէ պատասխանի ըլլալով յայ-
տարարովմը ըրեր են. Թէ Պէլէգայի եր
կիրը՝ որովհետեւ խօսակցուէ ժողովին 19
երորդ պայմանագրին մէջը՝ ամէնուն ըն-
դունելի եղած բոլոր կանոններուն ներհակ
կէցողը՝ տասնի յանկարծ և շուտով ընդու-
նելու ինքնագլուխ ձեռնամուխ եղած էր:

Պիլէմէնի արքայն իսկապէս այս բանը
պատահելուն համար՝ Թագաւորուէ արժա-
նաւորուէն զատ ըլլալով Պիլէմէնի տէ-
րուէր փառքին և աստիճանին և յատուկ
օգուտներուն պատկանեալ պայմաններէն
ի զատ, ուրիշ կերպովմը Պէլէգայի երկ-
րին զատվելը և բաժնրվելը ընդունելը՝
անկարելի է:

Աստի հետեւեալ օրը Պիլէմէնի Թա-
գաւորին և տէրուծէր և խօսակցութիւն
կուսնուողացութիւն, նաեւ երկու հակա-
ռակ կողմին պատրաստեալ զօրացը՝ իսկոյն
ամէնը իրենց տեղը երթալու համար հրա-
ման տալու մեկ բանմը արգելք չըկայ:
Եւ այս բանը կարելի երեցած Թշնամուէ
գործքերուն նորոգուիլ խափանելով ամէ-
նուն հաշտութիւն և խաղաղութիւն պահելու՝
մեկ գեղեցիկ պատճառմը ըլլալը կերեւայ:

Պիլէմէնի տէրուի Պէլէգային ճշ-
մարիտ օգուտներուն ամենեւին յետամը
չըտալով և յետոյ պատահելուն կտա-
կած եղած դժվար առիթները խափանե-
լու հնարը գտնալ կը ջանայ. և այս յայ-
տարարական գրին մէջը յայտնեւէ յաջ-
ողութիւն ունենալը ամէն դժվարին կապե-
լը բանալու և արձրկելու:

Եւ երկու ազգաց ապագայ ժամանա-
կը դեմ առ դեմ գալով՝ և իրենց վերաբե-
րեալ գործքերը անօրինելու և միաբանուի
լնելու յօժար գըտնրվելնին կըխորհի:
Աստի ի ներքոյ ստորագրեալ Պիլէմէն-
ի երեսփոխանները այս յայտարարական
գրին ի օնորա քաղաքը խօսակցուէ ժո-
ղովին մէջը գումարեալ հինգ տէրուծէց
երեսփոխաններուն կողմանէ մանրամասն

նկատելու համար՝ ինդիր և աղայանք ըրին
որ անոնցմէ բարուի և հնորհք տեսնան:

Եւ Պիլէմէնի տէրուծէր ի վաղուց
հետէ ունեցած հաւատարիմ բարեկամու-
ծէր պէս, յիշեալ երեսփոխաններուն կող-
մանէ ալ իր երեսփոխաններուն վրայ ա-
նանկ բարեկամութիւն տեսնալը կը յուսան:
Եւ այս անգամ Պիլէմէնի Թագաւորին
միայն վերջիշեալ ինդիր ըրած պայման-
ներուն հաճութիւն տալերնին, աղբասանաց
գրին մէջը երեցած բարեխաւս կերպով
խօսված իրաւացի խօսքերը կիմացվի:

Եւ Պիլէմէնի և Պէլէգայի երկիր-
ներուն մեկ զմեկէ զտալելու կարգադրու-
թիւնը, և Պիլէմէնի տէրուծէ միայն
ազատ և ինքնիշխան ըլլալուն, և հարկա-
ւոր եղած պատվոյն և աղագայ օգուտ-
ներուն ներհակ եղած բաներուն հաճութիւն
և ընդունելութիւն ցոյց չըտալովը, հինգ
տէրուծէց հետը պայմանագիրմը հաստա-
տելուն մինչև հիմա դեմ և արգելք եղող
պայմանները կարելի կերպով չափաւորե-
լու և անօրինելու համար, Պիլէմէնի
տէրուծէր կատարեալ նրաւով և ուղիղ
մարով յայտնի եղած յարգանքը և ջան-
քը, Թէ խօսակցութիւն ժողովին գլխա-
ւորներուն, և Թէ բոլոր Եւրոպայի տէ-
րուծէց քովը օրըստօրէ հաստատ ըլլա-
լուն կարծիք չըկայ:

